

TÜRK KÜLTÜRÜNDE VE FÜTÜVVET-NÂMELERDE DÖRT SAYISI¹

The Number “4” in Turkish Culture and Futuvvetname

Bayram DURBİLMEZ²

ÖZET

Fütüvvet ehlinin uyması gereken kuralları, uygulamaları vs. anlatan Fütüvvet-nâmeler; Türk halk kültürünü oluşturan maddî ve manevî pek çok bilgi, beceri, kabul ve davranışlar hakkında önemli birer kültür hazinesidirler. Bu eserler dil, töre, gelenek, görenek, tören, duygu, ahlâk anlayışı, sanat, din, tarih, ekonomi, teknoloji vb. gibi konularda birer kültür taşıyıcısı durumundadırlar. Bunların “Sayı Sembolizmi” açısından inceleme yapacak araştırmacılar için de zengin malzemeler bulunduran değerli kaynaklar olduğu bilinmektedir.

Mitolojik dönemden günümüze kadar halk kültürü ürünlerinin çoğunda olduğu gibi Fütüvvet-nâmelerde de kimi sayılara özel anlamlar yüklendiği görülür. Bu sayılar taşıdığı anlamlardan ötürü “kutlu” sayılırlar. Özel anlamlar yüklenen ve kutlu sayılan sayılardan biri de “dört”tür.

Bu makalede, “dört”ün Türk mitolojisi ve halk kültürü ürünlerindeki anlamları ile -fütüvvet-nâmelerden hareketle- ahilik kültüründe yüklenen anlamlarının tespit edilmesi amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler:

Fütüvvet-nâme, Ahilik, Türk Mitolojisi, Halk Kültürü, Sayı Sembolizmi, Dört sayısı

ABSTRACT

Number “4” in Turkish Culture and “Fütüvvet-nâme”s. The “Fütüvvet-nâme”s which tell about the rules and practices that “Fütüvvet” followers should obey are important cultural treasures about many materialistic and spiritual knowledge, ability, acceptance and behaviour that Turkish Folk Culture consists of. These works have the function of “Cultural Transporter” on the subject as; language, custom, tradition, ceremony, senses, morality, arts, religion, economy, technology etc. It is known that these are valuable sources which contain rich materials for the researchers who will search in terms of “Numerical Symbolism”.

From the Mythological Age till today, the same is as it is in most of the folk cultural products in Fütüvvet-nâmes, special meanings are attributed to some numbers. These numbers are accepted as “sacred” because of the meanings they contain. Number “4” is one of those numbers which has been burdened with special meanings and accepted as “sacred”.

In this article, it is aimed to determine the meanings of number “4” in “Ahilik” culture in comparison with the meanings of “4” in Turkish Mythology and folklorical works and Fütüvvet-nâmes.

Key Words:

Fütüvvet-nâme, Ahilik, Turkish Mythology, Folk Culture, Numeral Symbolism, Number

GİRİŞ

Türk mitolojisinde ve günümüze kadar ulaşan halk kültürü ürünlerinde sayılara çeşitli anlamlar yüklendiği görülür. Sayılar tek başlarına kutlu sayılmazlar; karşılıklarını nesnelere, düşündükleri kavramlarla, yüklendikleri inanç unsurlarıyla değer taşırlar³.

“Maddî düzenin sayısı” (Schimmel, 2000: 98) olarak adlandırılan dört; “dünyada bilinen ilk düzenle ayrılmaz bir şekilde bağlantılı” olup “doğadan uygarlığa doğru bir değişime işaret eder”. Schimmel, mitlerden hareketle, ilk insanların, ayın dört aşamasını [=hilâl, büyüme, dolunay ve küçülmeyi] gözlemlediklerini, güneşin konumu ve gölgelerin hareketleri ile dört ana yönü ve dört rüzgârı keşfettiklerini belirtir: “*Güneşin doğduğu ve battığı noktaların, özellikle ilkbahar ve sonbaharda gündüz ile gecenin eşit olduğu günlerde hassas bir biçimde gözlemlenmesi 4 esas noktanın keşfedilmesini sağlamıştır.*” (Schimmel, 2000: 98). Pisagorcuların öğretilerinde “maddî dünyayla bağlantılı” olan “dört”e kuvvetli bir ilgi vardır. Bunlara göre dört “ideal sayı”dır (Schimmel, 2000: 102).

Dört yön, dört unsur, dört mevsim, bir gündeki dört zaman, dört rüzgâr, dört renk vb. gibi hususlar mitolojik kökenlere sahiptir. Dört melek, dört peygamber, dört kitap vb. gibi kabuller İslâm kaynaklıdır. Dört melek: 1. *Cebraîl*, 2. *Mikâîl*, 3. *İsrafil*, 4. *Azrail*. Dört peygamber: 1. *H. Davut*, 2. *H. Musa*, 3. *H. İsa*, 4. *H. Muhammed*. Dört kitap: 1. *Zebur*, 2. *Tevrat*, 3. *İncil*, 4. *Kur’ân-ı Kerim*.

“Dört” sayısı ile ilgili tespitlerden bir kaçını daha burada anmakta yarar vardır: “Dört göz”; görme organı iki göz ile sezme organı iki gönül gözünü simgeler. İnsan hayatının dört dönemi vardır: 1. *bebeklik*, 2. *çocukluk*, 3. *olgunluk*, 4. *yaşlılık*. Dört türlü tat vardır:

1. *acı*, 2. *ekşi*, 3. *tatlı*, 4. *tuzlu*. Bir varlık ortamında bulunan dört ayrı nitelik: 1. *sıcaklık*, 2. *soğukluk*, 3. *kuruluk*, 4. *yaşlık*. Dört hayvan türü: 1. *sürüngenler*, 2. *uçanlar*, 3. *yürüyenler*, 4. *yüzenler*. Savaşmayı ve mücadeleyi simgeleyen dört kutlu kuş: 1. *şahin*, 2. *sun-gur*, 3. *çakar*, 4. *kartal*.

Osmanlı devletinin kuruluş ve gelişmesinde önemli görevleri olan dörtlü bir sistem mevcuttu: 1. *Gâziyân-ı Rûm* [=Anadolu Gâzileri], 2. *Ahiyân-ı Rûm* [=Anadolu Ahileri], 3. *Abdalân-ı Rûm* [=Anadolu Abdalları], 4. *Bacıyân-ı Rûm* [=Anadolu Bacıları].

I. TÜRK HALK KÜLTÜRÜNDE DÖRT SAYISI

I. 1. Türk Mitolojisinde Dört Sayısı

“Yeryüzünün bir dikedörtgen / dörtgen biçiminde olduğu”, “dört gök öküzün üzerinde durduğu” gibi inanışlar; “dört unsur”, “dört ana yön”, “dört mevsim”, “dört zaman”, “dört renk”, “dört yıldız / yıldız kümesi”, “bir ağacın dört dalındaki yasak meyveler” vb. gibi hususlar mitolojik kökenlidir.

Türk mitolojisine göre, Türkler yeryüzünü bir dikedörtgen / dörtgen biçiminde tasavvur etmişlerdir⁴. Yeryüzü dört yöne bölünmüştü. Altaylı Türkler, ‘dünyanın önce daire, sonra kare şeklinde’ olduğuna inanırlar (Çoruhlu, 2002: 89). “Dört yan” bir Türk devlet düşüncesidir (Ögel, 1995: 304). Köktürk yazıtlarında geçen “tört bulung” [=dört yan, dört yön] sözü de bu düşüncenin bir yansımasıdır (Ögel, 1995: 244). Yakut Türkleri, Dünyanın hem yuvarlak hem de dört köşeli olduğuna inanıyorlardı (Ögel, 1995: 243). Dört cihet [=yön] vardır: *Doğu*, *batı*, *güney*, *kuzey*. Ögel’in tespitlerine göre; “*Türk devletlerinde, güney ve kuzey ikinci derecede yönlerdi. Çünkü devlet, ancak doğu- batı yönlerinden genişleyebiliyor ve mana kazanıyordu. Sibir-*

ya kavimlerine göre ise, 'Dünya, güneyden kuzeye doğru uzanmakta idi'. Çünkü büyük ve kutlu ırmaklar da, bu yönde akmakta idiler. Yakut Türkleri, 'güneyi, dünyanın yüksek ve cennet yanı olarak düşünüyorlardı. Kuzey ise, dünyanın aşağı bölümü idi'. Sibiry'a'nın coğrafya konumu da, böyle idi. Aslında Yakut Türkleri güneyden gelmişlerdi. Onlara göre, 'Rüzgârlar da, dört köşeden esiyorlardı'." (Ögel, 1995: 243-244). Yakut Türkleri rüzgârları da dört yöne ayırmışlardı. Çünkü; 'Dünyanın dört köşesinde "büyük rüzgâr hazineleri" olduğuna inanırlardı (Ögel, 1995: 304).

Altayların kuzeyindeki Teleüt Türklerine göre, Dünya, dört gök öküzün üzerinde duruyordu: "Dört gök öküz, tabağa benzeyen dünyayı, altına girerek değil; kenarlarına koşulmuş olarak tutuyorlardı. Öküzlerin kıpırdamalarından, deprem oluyordu." (Ögel, 1995: 248).

Dört anayönün simgeleri arasında beş unsur (= 1.merkez/ toprak, 2. su, 3.ateş, 4. maden, 5. ağaç) ile bu yön ve unsurlara bağlı olarak dört mevsim (=1.bahar, 2. yaz, 3. güz, 4.kış), dört zaman (=1. sabah, 2. öğle, 3. akşam, 4. gece yarısı), dört renk (=1.gök rengi, 2. kırmızı, 3. beyaz / beyaz lekeli, 4.kara), dört hayvan (=1. gök ejderi, 2. kırmızı saksak, 3. pars / ak pars, 4. yılan /karayılan, kaplumbağa), yıldızlar (=1. Ağaç Yıldızı ya da Müşteri Yıldızı, 2. Sin Yıldızı, 3. Zühre Yıldızı, Karaalp Yıldızı, 4. Utarit Yıldızı, Ülker Yıldızı) vardır. Bu durumda doğunun mevsim unsuru bahar, güneyin yaz, batının güz, kuzeyin kıştır. Doğunun zaman unsuru sabah (=gün doğuşu), güneyin öğle (=gün ortası), batının akşam (=gün batışı), kuzeyin gece yarısı (=gece ortası)dır. Doğunun renk simgesi gök mavi (bazen yeşil), güneyin kırmızı, batının beyaz / beyaz lekeli, kuzeyin karadır⁵. Doğunun hayvan simgesi gök ejderi, güneyin kırmızı saksak, batının pars / ak pars, kuzeyin yılan

/kara yılan veya kaplumbağadır⁶. Doğunun yıldız simgesi Ağaç Yıldızı ya da Müşteri Yıldızı, güneyin Sin Yıldızı, batının Zühre Yıldızı, Karaalp Yıldızı, kuzeyin Utarit Yıldızı, Ülker Yıldızıdır (Çoruhlu, 2002: 90).

Hun Türkleri savaşlarda bile dört ana yön ile ilgili kozmolojik anlayışa bağlı hareket etmişlerdir: 1.Kuzey cephesine 'kara atlılar', 2. Güney cephesine 'kırmızı atlılar', 3. Doğu cephesine 'beyaz atlılar' göndermişlerdir (Caferoğlu, 1953: 202). Başka bir görüşe göre; ak atların Batı'da, kırmızı atların Doğu'da, kara atların Kuzey'de, al atların (=kula al) Güney'de bulunması geleneği yerleşik bir kabuldü. Türklerde dört yönün her birinin bir renk adıyla anılması da ilginçtir: Kara= Kuzey, Kırmızı= Güney, Ak= Batı, Sarı= Doğu (Demirsipahi, 1975: 13).

"Türklerin ilk babası"nın yaratılışı hakkındaki bir efsanede dört unsurdan söz edilir: "Bu efsaneye göre ilk çağda yağmurdan hasil olan seller Karadağcı denilen bir dağdaki mağaraya çamur sürükleyip getirdi ve bu çamurları insan kalıbına benzeyen yarıklara döktü. Su ile toprak bir müddet bu yarıklarda kaldı. Güneş Saratan burcunda idi ve sıcaklığı çok kuvvetli idi. Güneş, su ve toprak döktükülerini kızdırdı, pişirdi. Mezkûr mağara kadının karnı (batını) vazifesini gördü. Su, toprak ve güneşin harareti (ateş) unsurlarından ibaret olan bu yığın üzerinden dokuz ay mütedil rüzgâr esti. Böylece dört unsur birleşmiş oldu. Dokuz ay sonra bu yaratıktan insan şeklinde bir mahlûk çıktı. Bu insana Türk dilince 'Ay Atam' denildi ki 'ay baba' demektir. Bu 'Ay Atam' denilen kişi sağlam havalı ve tatlı sulu yere indi..." (İnan, 1986: 21)

W. Radloff tarafından derlenen Altay yaratılış mitinde yerin yaratılışı (yeriding pütkeni) anlatılırken bir ağacın dört dalındaki meyvelerin yasaklandığından söz edilir:

“Burada bulunan insanlar bir ağacın meyvesiyle besleniyorlardı. Ağacın bir tarafındaki meyvelerden ağızlarına almıyorlardı. Erlik bunun sebebini sordu. İnsanlar ona cevap verdiler: Tanrı bize bu dört dalın meyvesini yemeyi yasak etti. Güneşin doğduğu yanda bulunan beş dalının meyvelerinden yemeği buyurdu. Yılan ile köpeğe bu ağacın dört dalından yemek isteyenleri bırakma diye emretti...” (İnan, 1986: 15)

I. 2. Türk Halk İnançlarında Dört Sayısı

Eski Türk inanışlarında, yılın son dört çarşambası kutlu sayılmış ve dört çarşambanın her birinde tabiatın dört unsurundan birisine (=suya, ateşe, havaya, toprağa) “cemre” düştüğü ve bu unsurları uyandırdığı kabul edilmiştir. “Dört unsur”la ilgili zengin âdet, gelenek, inanış ve âyinler yaratılmıştır. Azerbaycan Türkleri arasında “Boz ay” adı verilen Mart’ın dört kutlu çarşambasının birincisinde cemre “suya” düşer. Bu çarşambaya “Ezel Çarşamba”, “Evvel Çarşamba”, “Güzel Çarşamba”, “Su Çarşambası”, “Sular Nevruzu”, “Gül Çarşamba” adları verilir. Yıl sonu çarşambalarından ikincisinde cemre “ateş”e düşer. Bu çarşambaya “Od [=Ateş] Çarşambası”, “Üsgü Çarşamba”, “Üsgü Gecesi”, “İkinci Çarşamba”, “Addı [=Adlı] Çarşamba” adları verilir. “İlahir Çarşambalar”ın üçüncüsünde cemre “hava”ya düşer. Bu çarşambaya “Yel Çarşambası”, “Rüzgâr Oyadan [=Rüzgâr Uyandıran] Çarşamba”, “Yelli Çarşamba”, “Külegli Çarşamba” adları verilir. Rüzgârın da dört çeşidi vardır. Yılın son çarşambasında cemre “toprağa” düşer. Yıl sonu çarşambalarının dördüncüsü olan bu güne “Ahir Çarşamba”, “İlahir Çarşamba”, “Toprak Çarşambası”, “Yer Çarşambası” “Çarşamba suri” adları verilir (Nebiyev, 1992: 1-37, Durbilmez, 2008: 340-352).

Dinî- tasavvufî inanışlara göre; “Üçlerden sonra dünyanın dört bucağını idare eden ve direkler anlamına gelen, ‘evtâd’ denen dört eren gelir.” (Gölpınarlı, 1990: 138). Dört: Alevî- Bektaşî Türkler tarafından da kutlu bir sayı kabul edilir. Hz. Muhammed’in ev halkından damadı [=Hz. Ali], kızı [=Hz. Fatıma] ve torunlarını [=Hz. Hasan ile Hz. Hüseyin’i] simgeler. “Dört can bir beden” olarak algılanan bu dört kişiden “dört sevgili” olarak da söz edilir. Alevîlik- Bektaşîliğin özünü oluşturan “dört inanç” vardır: 1. *ibadet*, 2. *niyaz*, 3. *adak*, 4. *vuslat*. Bu dört inanç “dört kapı”ya dayanır. “Dört kapı” yol erinin Tanrı’ya ulaşmada “yükselmek ve derinleşmek” zorunda olduğu dört aşamayı simgeler: 1. *şeriat kapısı*, 2. *tarikât kapısı*, 3. *marifet kapısı*, 4. *hakikat kapısı*. Tanrı’ya ulaşmada “dört kapı kırk makam” görüşünü temel alan öğretiyeye “dört kapı öğretisi” denir. Her biri bir kapıyı temsil eden ve dört unsura dayanan “dört tür insan” vardır: 1. *âbidler*, 2. *zâhidler*, 3. *ârifler*, 4. *muhibler*. (Korkmaz, 2003: 122).

I. 3. Destanlarda Dört Sayısı

Dört sayısının Türk destanlarında da kullanıldığı görülmektedir. Sadece Başkurt Türklerinden derlenen destanlar bile bu sayının destanlarda nasıl kullanıldığını gösterecek ölçüdedir: *Dört uruk, dört bahadır, dört yol kavşığı* vs.

Başkurt Türkleri arasında yaygın olan “Küsek Bey” destanına göre dört uruk varmış. Bu urukların her biri kendi içinden bir bahadır seçip, yaşamışlar: “*Dürt ırwziñ dürt başqa bulğan atı / Bählewän här qayhınıñ ata zatı / ırw başqa bulğan menän dine berzäy / Milläte barınıñ da- törki zatı*” [Dört uruğun dört başkaymış adı / Pehlivan her birinin ata zadı / Uruk başka olsa da dini bir / Milleti hepsinin de Türkmüş] (Ergun – İb-

rahimov, 2000: 259, 287). Bu destana göre dört uruk: 1. *Tüñgever*, 2. *Tamyar*, 3. *Kıpçak*, 4. Bu uruklardan birincisinin *Timurkotlo*, ikincisinin *Tamyar*, üçüncüsünün *Babsak*, dördüncüsünün *Karağömbet* adlı bahadırları varmış. Bu destanın pek çok yerinde dört sayısı geçer. Sözelimi destanın bir yerinde; “*Dürt batır dürtäwhe lä kite inde / Arala talay köndär ütte inde / Dürtäwhe lä bert alay bergä yöröp / Dürt ayırlı yul başına yete inde*” [Dört bahadır, dördü de gitti şimdi / Üstünden nice günler geçti şimdi / Dördü de uzunca birlikte yürüyüp / Dört yol kavşağına yetti şimdi] (Ergun – İbrahimov, 2000: 270, 299). Başkurt Türkleri arasında yaygın olan Kusiy Kürpes destanında da dört bahadır vardır: 1. *Karahakal Batır*, 2. *Akay Batır*, 3. *Mert Kilmek*, 4. *Batırşa* (Ergun – İbrahimov, 2000: 412).

I. 4. Efsanelerde ve Menkabelerde Dört Sayısı

Karadonlu Can Baba'nın imtihanı dördüncü gün sona erer: Karadonlu Can Baba içi suyla dolu büyük bir kazanın içine girer. Kazanın kapağını kapatırlar, *dört yanını* sağlamca sıvarlar. Altına büyük bir ateş yakarlar. Karadonlu Can Baba'yı üç gün üç gece kaynatırlar. Dördüncü günü Tatar Beyleri ve uluları, Han'a gelip derler ki: O kazana koyduğun adam demir olsa erir giderdi. Kazanın kapağını açınca görürler ki Karadonlu Can Baba, kazanın içinde bağdaş kurmuş, oturuyor. Kaynar kazan onu yakmamış, burçak burçak terletmiş (Gölpınarlı, 1990: 40-41).

I. 5. Masalarda Dört Sayısı

“Dört taraf”, “dört yol kavşağı”, “dört gün”, “dört sene”, “dört kat bina”, “dört kişi”, “dört kadın”, “dört bicik (=meme)”, “dört yaş” gibi kullanımlar bazı masalarda görülmektedir (Alptekin, 2002: 189). “Dört vezir”, “dört çingene”, “dört köse”, “dört

hayvan” vb. gibi bazı masal kahramanlarının dört olması dikkat çekicidir. Taşeli masallarından birinin “Dört Köşeler” adını taşıması da, bu sayının masal adında bile kullanıldığını göstermesi bakımından, önemlidir (Alptekin, 2002: 324-327).

“Hızır'ı Bulan Keloğlan” masalında padişahın dört veziri vardır. Kırk gün içinde Hızır'ı bulup getireceğini söyleyen Keloğlan, sözünü yerine getiremediği için cezalandırılacaktır. Padişah, Keloğlan'a nasıl bir ceza verilmesi gerektiğini, dört vezire sorar. Başvezir kesilmesini, ikinci vezir asılmasını, üçüncü vezir zindana atılmasını, dördüncü vezir de affedilmesini teklif eder. Keloğlan'la birlikte gelen ve Hızır olduğu sonradan anlaşılan delikanlı; vezirlerin sırasıyla kasap, çingene, zindancı olduklarını; dördüncü vezirin baş vezir yapılması, diğerlerinin görevlerine son verilmesi gerektiğini söyler. Kendisinin Hızır olduğunu söyleyip kaybolur. Padişah, Hızır'ın dediklerini araştırır. Denilenlerin doğru olduğunu anlar ve dördüncü veziri baş vezir yapar (Sakaoğlu, 1973b: 125; 411-412).

Bulgaristan Türklerinden derlenen “Padişah Kızı” adlı masalda “dört yol ağzı” sözü geçer: “*Baba, bana dört yol ağzında bir yanar hamam yaptıracaksın. Bütün etraf köylere haber edeceksin, gelip parasız yıkan-sınlar. O zaman ben herkese bu kuşu görüp görmediklerini soracağım, demiş.*” (Hafız, 1990: 97). “Telli Horoz” masalında dört kahraman (=horoz, tilki, kurt ve ayı) vardır. Dördü beraber yürürler. Masalın sonunda horoz kazanır (Hafız, 1990: 359-361). “Çingenerle Kurtlar” masalında, *dört çingene* düğün yapmak için bir köye çekilirler (Hafız, 1990: 110).

I. 6. Halk Hikâyelerinde Dört Sayısı

Halk hikâyelerinde “dört” ile ilgili ola-

rak; “dört kardeş” / “dört hain kardeş”, “bütün ilimleri öğrenmiş olarak dört yaşına girme”, “görülen rüyanın yorumlanmasından dört gün sonra ölme”, “sevdiğiyle birlikte dört gün kalma”, “karşısına dört yol çıkma” vs. gibi kullanımlar görülmektedir.

Behçet Mahir’den derlenen Yusuf ile Züleyha hikâyesinde; *dört kardeş* bir plân hazırlayıp saraya çıkarlar ve babalarını kandırırlar. *Dört hain kardeş*, Yusuf’u ava götürme bahanesiyle kuyuya atarlar. Mısır sultanının *gördüğü rüyanın yorumlanmasından dört gün sonra* sultan ölür. Yakub, *dört oğlunu* buğday getirmek için Mısır’a yollar (Alptekin, 1997: 275-276).

Kırmanşah *dört yaşına* geldiği zaman, hocalar ona okutacak ders bulamazlar (Alptekin, 1997: 183).

Köroğlu kollarından Celâlî ve Mehmet Bey hikâyesinde Mehmet Bey, Gülser’le *birlikte dört gün kalır* (Alptekin, 1997: 186).

Köroğlu kollarından “Kamber Kolu”nda Kamber, Bayburt’un çevresindeki bağlardan birisinde meyve yerken, *dört şehzadenin*, Şemsinûrla ilgili konuşmasını dinler (Alptekin, 1997: 174).

Hikâyat-ı Kıssa-i Mihr ü Vefa’da, remilciden ayrıldıktan sonra Vefa’nın *karşısına dört yol çıkar* (Alptekin, 1997: 283).

I. 7. Atasözlerinde ve Deyimlerde Dört Sayısı

Türkiye, Kırgızistan, Makedonya ve Karaçay-Malkar Türklerinden derlenen atasözleri ve deyimleri incelediğimizde, dört sayısı ile ilgili; “dört duvar”, “dört göz”, “dört kez ölçme”, “dört kişinin bir olması”, “dört ağaç”, “dört ayak”, “dört dönüm” vb. gibi ifadelere rastlanmaktadır.

Türkiye Türklerinden derlenen bir üç atasözü: “*Dört duvar ayıp satar [=saklar]*”, “*Dört duvar sır içindir*”, “*Dört göz, bir evlât içindir*” (Aksoy, 2004: 98).

Kırgız Türklerinin bir atasözünde de dört sayısı şöyle geçer: “*Tört ölçöp töp keskin / Tok eter sözdü bir aytkın*” [=Dört kez ölçüp doğru kes / Tatmin edecek sözü bir kez söyle] (Çelik Şavk, 2002: 185)

Makedonya’nın Gostivar şehrinden derlenen bir Türk atasözü: “*Dyort güz iki güzden daa çok gürür*” [=Dört göz iki gözden daha çok görür] (Hasan, 1997:46).

Karaçay- Malkar Türklerinden derlenen bir atasözü: “*Törtev bir bolsa, töbedegin endirir*” [=Dört kişi bir olsa, tepedekini indirir] (Tavkul, 2001: 227).

Atasözlerinden başka; “*Dört ağaç dibinde otmadım*”, “*Dört ayakta mih yok*”, “*dört dokuz konuşmak*”, “*dört göz olmak*”, “*dört dönüm bostan, yan gel Osman*” vs. (Aksoy, 2004: 294,121) gibi deyimlerde de dört sayısı yaygın olarak kullanılmaktadır.

I. 8. Bilmecelerde Dört Sayısı

Bilmecelerde “dört” kullanımı yaygındır. Türkiye Türkleri arasında yaygın kullanım gibi Türk dünyasının başka bölgelerinde de bu yaygınlığı görmek mümkündür. Özellikle Azerbaycan Türkleri arasından derlenen bilmecelerde bu durum daha da belirgindir. Bunlardan bir kaçını örnek vermek, “dört”ün daha çok hangi hususlarda kullanıldığını gösterecektir:

1. Adapazarı’ndan derlenen ve cevabı “araba tekerlekleri” olan bir bilmece: “*Dört kardeş koşarlar koşarlar, birbirini tutamazlar*” (Başgöz, 1993: 46).

2. Erzurum’dan derlenen ve cevabı “is-

kemle” olan bir bilmece: “*Dört yaşında / Çar başında*” (Sakaoglu, 1973a: 278).

3. Cevabı “ceviz” olan bir bilmece: “*Bir evim var, içinde dört odası var*” (Başgöz, 1993: 121).

4. Altay Türklerinden derlenen ve cevabı “kış, cas, cay, küs [=kış, bahar, yaz, güz]” olan bir bilmece: “*Tört batır kürejet / Birüzi de cengip bolboyt* [= Dört yiğit güreşir / Fakat birbirlerini yenemez]” (Ergun, 1994: 223). Azerbaycan Türklerinden derlenen ve cevabı “fesiller [=mevsimler]” olan bir tapmaca [=bilmece]: “*Bir kişinin dörd evi var / Biri yaşıldı, o biri al / Biri sarıdı, o biri ağ*” (Seyidov, 1992: 31).

5. Azerbaycan Türklerinden derlenen ve cevabı “divar [=duvar]” olan bir bilmece: “*Bizim evde dört gelin var / Dördü de bir boy buhunda*” (Seyidov, 1992: 137).

6. Azerbaycan Türkleri arasında sorulan ve cevabı “göz” olan bir bilmece: “*Bir güzüm var gapaglı / Dört grağı saçaglı*” (Seyidov, 1992: 121).

7. Bulgaristan- Rodop Türklerinden derlenen ve cevabı “sacayağı” olan bir bilmece: “*Dört kardaş / Bir boydaş / Dördünün de başı / Bir takkede hoş*” (Yançev, 2002: 127).

I. 9. Tekke Tarzı Şiirlerde Dört Sayısı

Tekke tarzı şiir geleneğinde sayı simgeçiliğinden yaygın olarak yararlanıldığı bilinmektedir (Durbilmez, 1998). Yunus Emre, Pir Sultan Abdal, Kaygusuz Abdal, Muhyiddin Abdal ve Sorgunlu Sıdkı Baba'nın şiirleri arasından rast gele seçtiğimiz örnekler incelendiğinde; “dört kapı”, “dört unsur”, “dört yön / yan”, “dört melek, dört renk, “dört yâr”, “dört özellik” vs. gibi sözlere yer verildiği görülmektedir. Bunların bir kısmı mitolojik,

çoğu da İslâm kaynaklı kabuller / inanışlardır.

Yunus Emre'nin bir şiirinde dört sayısı şöyle yer alır: “*Suâlim var tapuna ey dervişler ecesi / Meşâyih ne buyurur yol haberi nicesi // Vergil suâle cevâb tutalım olsun sevâb / Şûle kime gösterir aşk evinin bacası // Evvel kapı şeriat emr ü nehvi bildirir / Yüya günahlarnı her bir Kur'ân hecesi // İkincisi tarikat kulluğa bel bağlaya / Yolu doğru varana yarlıgaya hocası // Üçüncüsü marifet cân gönül gözün açar / Bak manâ sarâyına arşa değin yücesi // Dördüncüsü hakikat ere eksik bakmaya / Bayram ola gündüzü kadir ola gecesi // Bu şeriat güç olur tarikat yokuş olur / Marifet sarplık durur hakikattır yücesi // Dervişin dört yanında dört ulu kapı gerek / Kançaru bakar ise gündüz ola gecesi // Ona eren dervişe iki cihân keşf olur / Onun sıfatın öğer ol hocalar hocası // Dört hâl içinde derviş gerek siyâset çeke / Menzile ermez kalır yol eri yuvacası // (...) Dört kapıda kırk makâm yüz altmış menzili var / Ona erene açılır vilâyet derecesi (...)*” (Tatçı, 1991: 235-236).

Pir Sultan Abdal'ın şiirlerinde sayı simgeçiliğinden çokça yararlanıldığı görülür. Bir örnek verelim: *Ali kulu olan Hak'tan utana / Var pazarlık ile cevher satana / Bu yolun içinde riya tutana / Sürün gitsün dört kapuda yer olmaz* (Öztelli, 1985: 325)

Kaygusuz Abdal'ın Saraynâme adlı eserinden bir beyit verelim: *Gözün açdı dört yana bakdı Âdem / Bu saray içinde dolmuş hâs u âm* (Güzel, 1989: 41)

Muhyiddin Abdal Dîvânı'nda “çar anâsır”, “dört anâsır”, “dört nesne”, “dört pâre” kelimeleriyle karşılanan ve anâsır-ı erbaa adı verilen dört unsur (=yel, su, toprak ve ateş), Âdem'i yoğurup yapan “dört mukarreb ferişte” olarak tasavvur edilir. “Bâd, nâr, âb

ve hâk” gibi dört unsurdan yaratılan insana “akıl, aşk, nefes ve can” gibi dört özellik verilmiştir (Durbilmez, 1998: 119).

Muhyiddin Abdal’dan bir beyit: “Yeşil, kızıl, kara, ak Hakk’dan gayrı nesne yok / Bâd u nâr u âb u hâk; ‘akıl, ‘ışk, nefes ü cân” (Durbilmez, 1998: 313). Bu örnekte dört unsur ve dört özellik dışında dört renk adına da yer verilmesi ilginçtir: Yeşil, kızıl, kara, ak.

Sorgunlu Sıdkı Baba’nın bir şiirinde “dört sohbet taşı” ifadesi yer alır: “Muhammed’in yârî dört sohbet taşı / Akar ‘âşıkların gözününün yaşı / Ferman verse, uçsa bir gönül kuşu / yâ Muhammed cânım arzular seni” (Durbilmez, 2003: 134).

I. 10. Âşık Tarzı Şiirlerde Dört Sayısı

Dört sayısına yüklenen olumlu ve olumsuz anlamlar âşık tarzı şiirlerde yaygın olarak işlenmektedir. Mitolojik kaynaklı olan kullanımlar yanında İslâm kaynaklı olanlar ile başka inanış ve düşüncelerin yansımaları da dikkat çekicidir. Konuyla ilgili bir şiir ile, bir atışma metnini incelemek bile sayı simgeciliğinin âşık tarzı şiirlerdeki yerini göstermeye yetecektir.

Erkiletli Âşık Hasan sayıların gizeminden ve simge değerlerinden yararlanarak şiirler söyleyen / yazan âşiklerdendir. Dört dörtlükten oluşan şu şiirinin ilk iki dörtlüğünde olumsuz, son iki dörtlüğünde ise olumlu olan dörtleri sıralar:

“Mevlâm irak eyle dört şeyi benden / Dalâlet, kabahat, kerâhet, zulmet / Sen esirge şu dört şeyden el aman / Killet, zillet, illet bir de husumet(?) // Bu cihâna gelen şâd olup gülmez / Bilene can kurbân bilmeyen bilmez / Dört nesne var bana asla hoş gelmez / Gurbet, hasret, biri firakât, bir mihnet // Haddinden ziyâde çokdur günâhım / Afiv sahibisin affeyle Şâh’ım / Dört şey bana ihsân etdi

İlâh’ım / Hidâyet, salâhat, ibadet, sünnet // Sen tarikdan çıkma gel eğri basıp / Hakk’a âsi olma ümîdi kesip / Dört şeyi Hasan’a sen eyle nasip / Af ile şefaât, rahmetle cennet (Deniz, 1996: 79)

Âşık tarzı kültür gelenekleri içinde “atışma” önemli bir yer tutar. Âşiklar, atışmalarında “dört”ü, değişik anlamlarıyla kullanmışlardır. Âşık Hasretî ile Âşık Feymânî’nin aşağıdaki atışması, konuyla ilgili güzel bir örnektir. Hasretî’nin “Dördünü de sevdim, dördü de güzel” düz ayağıyla başlattığı ve dört ile ilgili sevilenleri sıraladığı atışmada, Feymânî “Dördünü de sevmem, dördü de çirkin” düz ayağıyla sevilmeyenleri söylemektedir:

“Hasretî: Sana şükür olsun Cenab-ı Kudret / Dört büyük peygamber geldi hidayet / İsa, Musa, Davut bir de Muhammet / Dördünü de sevdim, dördü de güzel

Feymânî: Rabbim varlığına eyledim fikir / Birliğin bilmeyen olmuşur hakir / Şeddat, Karun, Nemrut, Firavun küfür / Dördünü de sevmem, dördü de çirkin

Hasretî: Tüm insana, insanlığa bu lâzım / Dört kitapta Hakk’a ikrar niyazım / İncil, Zebur, Tevrat, Kur’anu’l-Azim / Dördünü de sevdim, dördü de güzel

Feymânî: Asla bunlar ile edilmez dirlik / Aşağılık, horluk, kemlik, hâkirlik / Kara gün, kötü gün, kutluk, fakirlik / Dördünü de sevmem, dördü de çirkin

Hasretî: Kul odur ki ola emrine nail / Dört büyük melâyke lûtfuna kail / İsrâfil, Mikâil, Cibril, Azrail / Dördünü de sevdim, dördü de güzel

Feymânî: Ok geri döner mi çıkarsa yaddan / Akli selim vermez bu işe meydan / İblis ile peri, cin ile Şeytan / Dördünü de sevmem, dördü de çirkin

Hasretî: *İnanan bu hâle eder itibar / Resulûllah dedi zati çâr-ı yâr / Ömer, Osman, Bekir, ol Ali Haydar / Dördünü de sevdim, dördü de güzel*

Feymânî: *“Eylenin çocuklar, hele eylenin / Dünya ortasında bir tekerlenin” / Fidel Kastro, Mao, Stalin, Lenin / Dördünü de sevmem, dördü de çirkin*

Hasretî: *Bir hikmettir bu dünyanın yapısı / Mülk Allah'ın, kendinindir tapısı / Dört kıbledir Kâbe'nin dört kapısı / Dördünü de sevdim, dördü de güzel*

Feymânî: *Şu dört büyük nehir, dünya-ya fitrat / Missisipi, Nil ve Amazon, Fırat / Arasat'la Gayya, Cehennem, Sırat / Dördünü de sevmem, dördü de çirkin*

Hasretî: *Dedim seyyah olam, âlemi gezem / Ömrüm var oldukça okuyam, yazam / Şafî, Malîkî, Hambelî, İmam-ı Âzâm / Dördünü de sevdim, dördü de güzel*

Feymânî: *Doğuştan bunlara biz çekmişiz rest / Ayyaş ile sarhoş, zilzurna, sermest / Sosyalist, kominist, ataist, faşist / Dördünü de sevmem, dördü de çirkin*

Hasretî: *Kâmil olan bilir nedir hidayet / Dört mertebe Hakk'a gider nihayet / Şeriat, tarikât, hakikât, mar'fet [=marifet] / Dördünü de sevdim, dördü de güzel*

Feymânî: *Tevekkeltü deyip giymeli kisbet / Şu dört büyük günah kul için elbet / Dedi-kodu, vebâl, iftira, gıybet / Dördünü de sevmem, dördü de çirkin*

Hasretî: *İnsanı yarattı kıldı mukaddes / Dört de unsur verdi evvelâ nefes / Akıl, iman, sabır, biri de nefis / Dördünü de sevdim, dördü de güzel*

Feymânî: *Bire güçlü insan, şu şeye evme*

/ Öksüz, yetim, garip, fakiri dövme / Kibir, gurur, benlik, nefisini övme / Dördünü de sevmem, dördü de çirkin

Hasretî: *Gel de fikir eyle idraki, ya hu! / Temeli dört nesne, işte insan bu / Ateş, hava, toprak, bir diğeri su / Dördünü de sevdim, dördü de güzel*

Feymânî: *Biraz düşün, fikir yürüt evvele / Sakın ortalığa salma velvele / Sel baskını, yangın, hortum, zelzele / Dördünü de sevmem, dördü de çirkin*

Hasretî: *Haşa düzeninde bulunmaz nadir / Dört mübarek gece nur ola bedir / Regaip, Miraç, Berat, biri de Kadir / Dördünü de sevdim, dördü de güzel*

Feymânî: *Gaflete düşürür bak bile bile / Nankörlük, fitnelik, düzenbaz, hile / Zindan ile mahpus, esaret, köle / Dördünü de sevmem, dördü de çirkin*

Hasretî: *Cümle canlı kudretinde barınan / Dört hâlde yarattı canlı görünen / Uçan, yüzen, yür'yen [=yürüyen], yerde sürünen / Dördünü de sevdim, dördü de güzel*

Feymânî: *Kur'an da men etmiş, diyemem caiz / Mihrap, kürsü, minber, hutbede vaiz / Harpten kaçmak, zina, katillik, faiz / Dördünü de sevmem, dördü de çirkin*

Hasretî: *Bütün sultanların yıkıldı tahtı / Dört insan var ölüm görmedi bahtı / İsa, İdris, Hızır, biri de Mehdi / Dördünü de sevdim, dördü de güzel*

Feymânî: *Dünyanın çilesi, takdiri kader / Kimi zevki sefa, kimi derbeder / Hasretlik, gurbetlik, elemle keder / Dördünü de sevmem, dördü de çirkin*

Hasretî: *Hasretî'yem seyr eyledim insana / Dört atanın hakkı birdir bilene / Ana, baba,*

kaynatayla kaynana / Dördünü de sevdim, dördü de güzel

Feymânî: *Feymânî, nur iken nâr oldu sahil / Aman ha bunlara olma ha dahil / Bilgisiz, görgüsüz, duygusuz, cahil / Dördünü de sevmem, dördü de çirkin* (Durbilmez)

II. FÜTÜVVET-NÂMELERDE DÖRT SAYISI

II.1. Fütüvvet, Fütüvvet Kuralları ve Törenlerle İlgili Kullanımlar

Fütüvvet geleneğinde âdâb ve erkânla ilgili bütün unsurlar dört peygambere dayanır (Torun, 1998: 263).

Şeddin, hırkanın ve tâcın abdesti dörttür: *1. Şeyhin yanına eli boş varmamaktır, 2. Daima temiz olmaktır, 3. Pîr sözü tutmaktır, 4. Emre uyup yasaklardan kaçınmaktır* (Arslanoğlu, 1997: 27).

Pîr çırağının belini bağlarken dört tembihte bulunur: *1. dur hizmetle, 2. otur izzetle, 3. söyle azîmetle, git icazetle* (Arslanoğlu, 1997: 28).

Şeyh Seyyid Hüseyin Fütüvvet-nâmesi, Radavî Fütüvvet-nâmesi ve Şeyh Mûsâ Fütüvvet-nâmesinde: *“Mizan ehli futayı dörde katlar. Futanın dört katı ve dört köşesinin her biri çâr-rûkn-i a'zam'a, çâr-yâr-ı bâ-safâ'ya ve çâr pîr ve çâr-tekbir'e ve melek-i muarreb'e, dört müctehid imam'a, dört rûkn-i salât'a, dört binâ-yı İslâma, dört münzel Kitab'a işaretdür”* (Gölpınarlı, 1955-1956: 97; Radavî F., TDK A/ 332, s. 201; Şeyh Mûsâ F., Süleymaniye Pertev Paşa, 613/ 18, 31a.; Torun, 1998:93)

Müellifi bilinmeyen bir fütüvvet-nâmeye göre alem ve sancak götürmenin dört erkânı vardır: *“Evvel taharet ve abdestle almak.*

İkinci sancak yanına geldiği vaktin dua kılmağdur. Bari-yi ta'âlâ'yı yâd idüp resul hazretine salavat getürmekdür. Üçüncü yad idüp dili tesbihde ve zikrde olmak gerekdür. Ve dördincisi atasını ve anasını ve üstadını ve geçmişleri ruhiyçün ve dahı bâkilerle cemilerine dua etmek gerekdür.” (DTCF.M. Con. A. 352, s.6., Torun, 1998: 203)

II.2. Usta- Çıracak İlişkisi İle İlgili Kullanımlar

Usta çırağından memnun olduğu gün icazet verilir. İcazet esnasında dört kişi nefes verir: *1. üstad, 2. yol atası, 3. sağ yol kardeşi, 4. sol yol kardeşi* (Arslanoğlu, 1997: 26, 42).

II.3. Belirli Kelimelerin Harf Sayısıyla İlgili Kullanımlar

Şeriat seccadesinde; *“Nâm-ı seccâde dört harfdür: Sin, cim, elif ve dal. Sin delâlet ider selâmete, cim delâlet ider cemaate, elif delâlet ider ülfete, dal delâlet ider devlete (...).”* (Şeyh Seyyid Hüseyin F., Ankara Millî Ktp., A. 4225, s.56; Torun, 1998:94).

Fütüvvet seccâdesinde; *“Sin delâlet ider sehâya, cim delâlet ider cem'e yani mahfi-le, elif delâlet ider iflâh'a, dal delâlet ider meskenete (...).”* (Şeyh Seyyid Hüseyin F., Ankara Millî Ktp., A. 4225, s.57; Torun, 1998:95).

İrşad seccâdesinde; *“(...) Yani sin delâlet ider sıbkate, yani önürdü yürimege. Cim delâlet ider cezbeğe, yani kendini bula, nice kişiyi bile iletmege. Elif delâlet ider en'ama yani Cânib-i Hak'dan yana bahşişe. Dal delâlet ider derde, yani ısk-ı İlâhî'ye (...).”* (Şeyh Seyyid Hüseyin F., Ankara Millî Ktp., A. 4225, s.61; Torun, 1998:95-96).

II.4. Fütüvvet Pirleri, İlk İnsanlar, Peygamberler ve Meleklerle İlgili Kullanımlar

Şit (a.s.), cennetten gelen koyunların tüylerini kesip, dokur. “Cullahlık” yapar. “*Hırka, Kuşak, Önlük, Mendil*” dokur. Babası Âdem’i “Konukluğa” çağırır, hırka giydirir, beline “Kuşak”, önüne “Önlük” bağlar (Torun, 1998: 61).

İdris Peygambere dört âlet gelmiştir: 1. *hırka*, 2. *pamuk*, 3. *iğne*, 4. *tel iplik* (Arslanoğlu, 1997: 32).

Cebrail, Mikail, İsrail ve Azrail, Hz. Muhammed’in belini bağlarlar (Arslanoğlu, 1997: 28).

“Çâr-pîr”: “Yüz yirmi dört bin peygamber içerisinde, fütüvvet geleneğinin nisbet ettiği dört büyük peygambere *Çâr-pîr* adı verilir. Bu peygamberler; *Âdem, Nûh, İbrahim* ve *Muhammed* (a.s.)’dir. Her unsur bu peygamberlerin İslâmda şöhret bulmuş kıssalarına dayandırılır. (Torun, 1998: 61). Fütüvvet unsurlarından tevbe, tıraş, tekbîr, yol-ata, yol kardeş, şed, emanetler (seccade, tuğ, alem, sofrâ vb.), helva bizzat Hz. Cebrail vasıtasıyla anılan dört peygambere gönderilmiştir. Bu sebepten dolayı bunlar “*Çâr Pîr*” diye anılırlar. Fütüvvet bu çâr pîr vasıtasıyla oğuldan oğula Hz. Muhammed’e kadar ulaşmış, ondan da Hz. Ali vasıtasıyla silsile silsile günümüze ulaşmıştır (Torun, 1998: 65)⁸. Çâr-pîr’in getirdikleri tekbirlerle “*Çâr-Tekbîr*” denir. Bu tekbirler pirlere nisbetine göre sırasıyla *rızâ, fenâ, safâ, vefâ tekberi* adını alırlar (Torun, 1998: 73).

“Melâike-i mukarreb” diye anılan dört büyük melek, fütüvvet geleneğinde oldukça önemlidir. Hâce-i Cân Ali Fütüvvet-nâmesi’nde dört büyük melek ve görevlerin-

den şöyle söz edilir: “*Hak celle ve alâ’nun melâike-i mukarrebi dördtür: Cebrâ’il’dür, İsrail’dür, Mikâ’il’dür, Azrâ’il’dür. Cebrâ’il, vahy indürmeğe, İsrail sûr üflemeğe, Mukâ’il bulutlar sürmeğe, Azrâ’il rûh kabz itmeğe me’mûrdur.*” (TDK, A/ 332, s.21.; Torun, 1998: 259)⁹

Hz. Âdem’e cennetten erkekli dişili kırk koyun gelir. Âdem koyunlardan birini keser. Allah’ın emriyle o koyunun kanıyla deri üzerine dört hece yazılır. Âdem (a.s.) bütün sanayi bu hecelerin tefsirinden öğrenir (Hâce-i Cân Ali F., TDK, A/ 332, s.15, 83-85.; Torun, 1998: 261).

II.5. Tasavvuf Kaynaklı Kullanımlar

Şeriat, Şarikat, Marifet, Hakikat kapılarına tasavvufta “*Dört Kapı*” veya “*Dört Erkân*” adı verilir. Fütüvvet-nâmelerde “*Dört Kapı*” mufassal şekilde işlenir (Torun, 1998: 385-390). Dört kapının her biri; ayrı bir âleme, ayrı bir meleğe ve peygambere mütealliktir. Bunların taallûkatı şu şekildedir:

Dört Kapı: Âlemler: Melekler: Peygamberler:

“*Şeriat : Ceberrut Cebrâ’il Hz. Muhammed*

Tarikat: Melekût Mikâ’il Hz. Âdem

Ma’rifet: Lâhût İsrail ?

Hakikat: Nâsut Azra’il Hz. Mûsâ” (Kitâb-ı Sakka, Millet Ktp., 898, s. 9b; Torun, 1998: 387).

Ebubekir, Ömer, Osman ve *Ali*’ye *Çâr-Yâr* adı verilir.

Radavî ve Şeyh Abdulkâdir fütüvvet-nâmelerinde *Dört Kapı Tûbâ ağacına* teşbih edilir: “*Şeriat Cennet’de Tûbâ ağacıdır, ta-*

rikat ol ağacın dalları, ma'rifet ol ağacın yaprakları ve hakikat ol ağacın yemişidir." (Radavî F., Millet Ktp., 1009, 54b; Şeyh Abdulkâdir F., Çorum İl Halk Ktp., 885, 40a).

Müellifi bilinmeyen bir fütüvvet-nâmede Dört Kapı bademe teşbih edilir: "*Şeriat bâdemün yeşil kabıdur, şeriat ehli oradan söyler içerü giremez. Tarikat ol bademün berk kabıdur. Marifet bademün yufka kabıdur. Hakikat ol bademün ak cismidür. Sır ise ol bademün içinde olan yağdır.*" (Süleymaniye Ktp. İzmir Kısmı, 798, 39b)

Şeriat pîrleri dörttür: 1. Hz. Âdem, 2. Hz. Nuh, 3. Hz. İbrahim, 4. Hz. Muhammed (Arslanoğlu, 1997: 30).

Şeriatin hutbesi dörttür: 1. *Yalan söylememek*, 2. *Zina yapmamak*, 3. *İçki içmemek*, 4. *Hırsızlık etmemektir* (Arslanoğlu, 1997: 27).

Tarikat pîrleri dörttür: 1. Hz. Ebubekir Sıdkı, 2. Ömeru'l-Faruk, 3. Hz. Osman, 4. Hz. Ali Kerramallahü vechehü (Arslanoğlu, 1997: 30).

Hakikat pîrleri dörttür: 1. Hz. Cebrail, 2. Hz. Mikail, 3. Hz. İsrâfil, 4. Hz. Azrail (Arslanoğlu, 1997: 30).

Dört kapının her birinde on makam olmak üzere kırk makamı mevcuttur (Torun, 1998:387)

Tasavvufa göre insan bedeni od (ateş), hava (yel), âb (su), turâb/ hâk (toprak) olmak üzere birbirine zıt dört unsurdan yaratılmıştır. Dört unsurun her biri dört kapıdan birine karşılık gelir: "*Od Şeriat'dur. (...) Yel Tarikat'dür. (...) Su Ma'rifet'dür. (...) Turâb Hakikat'dür.*" (Radavî F., Millet Ktp., 1009, 59a-b; Şeyh Abdulkâdir F., Çorum İl Halk

Ktp., 885, 46b-47a.; Torun, 1998: 389-390).

Dört terkîp beraber olmayınca evliyâ olunmayacağı belirtilir: "*Muhîbün sıfatı yel gibidür. Sûfînün sıfatı su gibidür. Dervîşün sıfatı turâb gibidür. Yel değmeyince ateş yanmaz. Su gönenmeyince su akmaz. Su mahv olmayınca ni'met bişmez ve nebat bitmez. Dört terkîp beraber olmayınca evliyâ olmaz.*" (Yâsin-i Rufâî F., Süleymaniye Hacı Selimağa Kısmı, 2532, 15b)

Müridin dervişliğe başlayıp vuslata kadar sürecek manevî ve kalbî yolculuğuna seyr adı verilir. *Seyr-i İlellah (Allah'a seyr)*, *Seyr-i fillah (Allah'ta seyr)*, *Seyr-i maallah (Allah ile seyr)*, *Seyr-i anillah (Allah'tan seyr)* olmak üzere seyrin dört derecesi vardır (Torun, 1998: 81).

II.6. Yeme ve İçmeyle İlgili Kullanımlar

Burgazi Fütüvvet-nâmesine göre yeme-içmenin farzı dörttür: "*1. Helâl yimekdür, vebâli olmaya 2. pâk ve temiz yiye, 3. Kendü öninden yiye, 4. Şükr kıla Tanrı'ya*" (Gölpınarlı, 1953-1954: 132.; Torun, 1998: 248).

Burgazi Fütüvvet-nâmesine göre yiyecek yemenin sünneti de dörttür: "*1. Taamdan öndin elin yuya 2. Taama suna bismillah diye, 3. Çanağın kenarından yiye, ortasından sunmaya, 4. Taamdan sonra elhamdülillâh diye.*" (Gölpınarlı, 1953-1954: 132.; Torun, 1998: 248).

Burgazi Fütüvvet-nâmesi, Şeyh Seyyid Hüseyin Fütüvvet-nâmesi ve Dervîş Mim Ahmed Fütüvvet-nâmesine göre su sunma ile ilgili edepler dörttür: "*1. Bardağı iki eliyile duta, 2. Sağ elin sol eli üstüne koya, 3. Sağ ayağın baş parmağın sol ayak üzerine koya, 4. Su tamam olıcak fatiha dileye.*" (Gölpınarlı, 1955-1956: 119.; Torun, 1998: 250)

II.7. Diğer Kullanımlar

Hız. Ali, on yedi kemer-bestesinden dördünü dört bölgeye gönderir: Seyf-i Yemenî'yi Yemen'e, Zü'n-Nûn-ı Mısırî'yi Mısır'a, Selmân-ı Fârisî'yi Irak'a, Suheyb-i Rûmî'yi Rûm'a gönderir. Fütüvvet erkânı da bunlar vasıtasıyla dört kolda yürümüştür. (Torun, 1998: 154). Şeyh Seyyid Hüseyin Fütüvvet-nâmesi, Radavî Fütüvvet-nâmesi ve Müellifi Meçhul bir fütüvvet-nâmeye göre bu husus şöyle ifade edilir: "Ta ki her kim, her kişiye cinsi arasında halk, muhabbet ve sıdk ve safâ ve ahd ü vefâ göstereler, kendü dillerince mülâmiyet ideler, erkân göstereler ta fütüvvet kuvvet bula, bunun için Irakîlere Selmânî, Mısırî ve Şâmî meşayihâ Zü'n-Nûnî, Rûmilere Suheybî, Yemenîlere Seyfî dirler." (Gölpınarlı, 1955-1956: 84-85.; Radavî F., TDK A/ 332, s. 174-175; Torun, 1998: 154).

Burgazi Fütüvvet-nâmesine göre oturmanın âdâbı dörttür: "1. Kendü yirin bile, 2. Sağ dizin yukarı ve sol dizin aşağı koya, 3. Ayağın örte, 4. Ev ıssı söylemeyince ol söylemeye." (Gölpınarlı, 1953-1954: 140.; Torun, 1998: 247).

Burgazi Fütüvvet-nâmesi ve Şeyh Seyyid Hüseyin Fütüvvet-nâmesine göre sohbetin âdâbı dörttür: "1. Katı söylemeye kim ağzından yarı (tükrük) çıkmaya, 2. Bir kişiyle konuşurken çevre yana bakmaya, 3. Sen ben diyü söylemeye; siz biz diye, 4. Eliyle söylemeye." (Gölpınarlı, 1953-1954: 139.; Gölpınarlı, 1955-1956: 122.; Torun, 1998: 250).

Burgazi Fütüvvet-nâmesine göre evden çıkarken dört âdâba dikkat etmek gerekir: "1. Eşikten çıkarken taşra sol ayağın basa, 2. Güle güle çıkmaya, 3. Kakıyu kakıyu çıkmaya, 4. Yukarı bakmaya, yani tekebbürlüktür. Tanrı adın ana" (Gölpınarlı, 1953-1954: 139.; Torun, 1998: 247). Şeyh Seyyid Hüseyin

Fütüvvet-nâmesinde bu dört âdâb şöyle sıralanır: "1. İşikden taşra sol ayağın basa, 2. Güle güle çıkmaya, 3. Yukarı bakmaya tekebbürlüktür, 4. Tanrı adın ayda çıka." (Gölpınarlı, 1955-1956: 123.; Torun, 1998: 247).

Burgazi Fütüvvet-nâmesine göre teferrücün (=gezmenin, dolaşmanın) âdâbı dörttür: "1. Garibleri kığıra (çağıra) andan gide, 2. Fesad ehliyle yürümeye, 2. Çok söylemeye, 3. Kimsenin engin basmaya" (Gölpınarlı, 1953-1954: 141.; Torun, 1998: 252).

Burgazi Fütüvvet-nâmesi ve Şeyh Seyyid Hüseyin Fütüvvet-nâmesine göre mahallede yürümenin âdâbı dörttür: "1. İşî olmadığı mahalleye varmaya, 2. Karşudan gelen kişiye yakın yürümeye, 3. Bacalara ve pençerelere ve açık kapulara bakmaya, 4. Oğlan-cuklara uymaya" (Gölpınarlı, 1953-1954: 140.; Gölpınarlı, 1955-1956: 123.; Torun, 1998: 252-253).

Burgazi Fütüvvet-nâmesi ve Şeyh Seyyid Hüseyin Fütüvvet-nâmesine göre kabir ziyaretinin âdâbı dörttür: "1. Tekbîr getüre, fatiha okuya, 2. Arkun arkun yürüye, tekebbürâne yürümeye, 3. Tükürmeye ve sümükürmeye, 4. Irlamaya, Tanrı adın zikride." (Gölpınarlı, 1953-1954: 141.; Gölpınarlı, 1955-1956: 123.; Torun, 1998: 251).

Ayn, dört mefhumun remzidir: İlm, ibadet, ibret ve ışık. İlmden amel, ibadetten ihlas, ibretten hakikat, ışıktan vuslat talep eder.

Dört renk vardır: 1. ak, 2. yeşil, 3. gök/mavi, 4. kara. "Ak ve yeşil hayata delâlet ider. Gök ve kara memâta (=ölüme) delâlet ider." (Torun, 1998: 92).

SONUÇ

Türk mitolojisinde, halk inançlarında, destanlarda, efsanelerde, masallarda, halk

hikâyelerinde, atasözleri ve deyimlerde, bilmecelerde, tekke tarzı şiirlerde, ve âşık tarzı şiirlerde örnekleri görülen dört sayısı; fütüvvet-nâmelerde de benzer ve farklı görevlerde kullanılmaktadır.

Eski Türkler yanında; Türkiye Türkleri başta olmak üzere Altay, Yakut, Başkurt, Kazak-Kırgız, Karaçay-Malkar, Azerbaycan, Bulgaristan ve Makedonya Türkleri gibi Türk boyları ve akraba topluluklarının halkbilimi ürünlerinde de dört sayısının yaygın olarak kullanıldığı görülmektedir. Bu kullanımların büyük ölçüde Türk mitolojisinden ve İslâm dininden kaynaklanan kabullere, inanışlara dayandığı tespit edilmektedir.

Fütüvvet-nâmelerde geçen “dört” ile ilgili kullanımları yedi alt başlık altında kümelendirdik: 1. Fütüvvet, Fütüvvet Kuralları ve Törenlerle İlgili Kullanımlar, 2. Usta- Çırak İlişkisi İle İlgili Kullanımlar, 3. Belirli Kelimelerin Harf Sayısıyla İlgili Kullanımlar, 4. Fütüvvet Pirleri, İlk İnsanlar, Peygamberler ve Meleklerle İlgili Kullanımlar, 5. Tasavvuf Kaynaklı Kullanımlar, 6. Yeme ve İçmeyle İlgili Kullanımlar, 7. Diğer Kullanımlar. Bu alt başlıklar içinde en az ikinci, üçüncü ve altıncı maddelerle ilgili malzemeler tespit edildi.

KAYNAKLAR

ALPTEKİN, Ali Berat (1997): **Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı**, Akçağ yay.: Ankara.
 ALPTEKİN, Ali Berat (2002): **Taşeli Masalları**, Akçağ yay.: Ankara.
 AKSOY, Ömer Asım (2004): **Bölge Ağzlarında Atasözleri ve Deyimler I- II**, TDK yay.: Ankara.
 ARSLANOĞLU, İbrahim (1997): **Yazarı Belli Olmayan Bir Fütüvvet-nâme**, Kültür Bakanlığı yay.: Ankara.
 BAŞGÖZ, İlhan (1993): **Türk Bilmeceleri**, 1. cilt, Kültür Bakanlığı yay.: Ankara.
 CAFEROĞLU, Ahmet (1953): “Türk Onomastiğinde ‘At’ Kültü”, **Türkiyat Mecmuası**, S.X, İstanbul.
 ÇELİK ŞAVK, Ülkü (2002): **Kırgız Atasözleri**, TDK yay.: Ankara.

ÇORUHLU, Yaşar (2002): **Türk Mitolojisinin Ana-hatları**, Kabalcı yay.: İstanbul.

DEMİRSİPAHI, Cemil (1975): **Türk Halk Oyunları**, Türkiye İş Bankası yay.: Ankara.

DENİZ, Rasim (1996): **Erkiletli Âşık Hasan (Zeyni), Hayatı ve Şiirleri**, Kayseri Büyükşehir Belediyesi yay.: Kayseri.

DURBİLMEZ, Bayram (1998): **Muhyiddin Abdal Divânı (İnceleme- Tenkitli Metin)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Elâzığ.

DURBİLMEZ, Bayram (2003): **Sorgunlu Sıdkı Baba Divânı**, Bizim Gençlik yay.: Kayseri.

DURBİLMEZ, Bayram (2005): “Türk Kültüründe ve Fütüvvet-nâmelerde Üç Sayısı”, **Ahilik Araştırmaları Dergisi**, c.1, S.2 (Kış 2005), Gazi Üniversitesi Ahilik Kültürünü Araştırma Merkezi yay.: Kırşehir.

DURBİLMEZ, Bayram (2007a): “Kırım Türk Halk Anlatılarında Sayı Simgeçiliği”, **Millî Folklor Uluslar arası Kültür Araştırmaları Dergisi / International and Quartely Journal of Cultural Studies**, c. 10, S. 76, Ankara.

DURBİLMEZ, Bayram (2007b): “Türk Kültüründe ve Fütüvvet-nâmelerde 5 Sayısı”, **II. Ahi Evran-ı Veli ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu- Bildiriler**, hzl. M. Fatih KÖKSAL, Ankara.

DURBİLMEZ, Bayram (2008): “Nahçıvan Türk Halk İnanışlarında Mitolojik Sayılar / Mythological Numbers in Nakhchivan- Turkish Folk Beliefs”, **Turkish Studies / International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, Volume 3/ 7, (Fall 2008).

ERGUN, Metin (1994): “Altay Türklerinin Bilmeceleri”, **Prof.Dr. Saim Sakaoğlu’na 55. Yıl Armağanı**, Bizim Gençlik yay.: Kayseri.

ERGUN, Metin- Gaynislam İBRAHİMOV (2002) **Başkurt Halk Destanları**, Türksoy yay.: Ankara.

GABAİN, A. Von, 1968, “Renklerin Sembolik Anlamları”, çev. Semih TEZCAN, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi**, S. 3/ 1, Ankara.

GÖLPINARLI, Abdülbaki (1953-1954): “Burgazî ve Fütüvvet-nâmesi”, **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**, c.15, İstanbul.

GÖLPINARLI, Abdülbaki (1955-1956): “Şeyh Seyyid Gaybî Oğlu Şeyh Seyyid Hüseyin Fütüvvet-nâmesi”, **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**, c.17, İstanbul.

GÖLPINARLI, Abdülbaki (1990): **Vilâyet-nâme / Manâkıb-ı Hünkâr Hacı Bektaş-ı Velî**, İnkılâp Kitabevi: İstanbul.

GÜZEL, Abdurrahman (1989): **Kaygusuz Abdal-Saraynâme**, Kültür Bakanlığı yay.: Ankara.

HAFIZ, Nimetullah (1990): **Bulgaristan Türk Halk Edebiyatı Metinleri II**, Kültür Bakanlığı yay.: Ankara.

HASAN, Hamdi (1997): **Makedonya ve Kosova Türklerinde Kullanılan Atasözleri ve Deyimler**, TDK yay.: Ankara.

İNAN, Abdulkadir (1986): **Tarihte ve Bugün Şamanizm- Materyaller ve Araştırmalar**, TTK yay.: Ankara.

KORKMAZ, Esat (2003): **Ansiklopedik Alevilik-Bektaşilik Terimleri Sözlüğü**, Kaynak yay.: İstanbul.

NEBİYEV, Azad (1992): **İlahî Çarşambalar (Son Çarşambalar-Nevruz Törenleri)**, Doruk yay.: Ankara.

NERİMANOĞLU, K. Veli (1996): “Türk Dünya Bakışında Reng”, **Nevruz ve Renkler**, hzl. Sadık TURAL, Filiz KILIÇ, Ankara.

ÖZTELLİ, Cahit (1985): **Pir Sultan Abdal, Bütün Şiirleri**, 6. baskı, Özgür Yayın Dağıtım: Ankara.

SAKAOĞLU, Saim (1973a): “Beyitlerden Kurulu Erzurum Bilmeceleri”, **Türk Kültürü**, yıl:11, S.125 (Mart), Ankara.

SAKAOĞLU, Saim (1973b): **Gümüşhane Masalları, Metin Toplama ve Tahlil**, Atatürk Üniversitesi yay.: Ankara.

ŞEHİSUVAROĞLU, Bedi N. (1973): **Sembolizm- Remizler**, Muhay yay.: İstanbul.

SEVER, Mustafa, çev. (1997): “Edebiyatta Mitolojik ve Arketipik Yaklaşım Tazları”, **Millî Folklor**, c. 5, S. 34 (Yaz), Ankara.

SEYİDOV, Nureddin (1992): **Azerbaycan Tapmacaları / Bilmeceleri**, hzl. Saim SAKAOĞLU, Ali Berat ALPTEKİN, ESMA ŞİMŞEK, Elâzığ Belediyesi yay.: Elâzığ.

SCHİMMELE, Annemarie (2000): **Sayıların Gizemi**, çev. Mustafa KÜPÜŞOĞLU, 2. baskı, Kabalıcı yay.: İstanbul.

TATÇI, Mustafa (1991): **Yunus Emre Dîvânı**, Akçağ yay.: Ankara.

TAVKUL, Ufuk (2001): **Karaçay- Malkar Atasözleri**, Kültür Bakanlığı yay.: Ankara.

TORUN, Ali (1998): **Türk Edebiyatında Türkçe Fütüvvet-nâmeler**, Kültür Bakanlığı yay.: Ankara.

YANÇEV, Mihail (2002): **Mani ve Bilmeceler**, Kültür Bakanlığı yay.: Ankara.

YARDIMCI, Mehmet (1999): “Geleneksel Kültürümüzde ve Âşıkların Dilinde Sayılar”, **Türk Halkbilimi ve Edebiyat Araştırmaları**, Ankara.

Dipnotlar:

1. Bu makale, 15-17 Ekim 2008 tarihleri arasında **Ahi Evran Üniversitesi Ahilik Kültürünü Araştırma Merkezi** tarafından düzenlenen **I. Uluslar arası Ahilik Kültürü ve Kırşehir Sempozyumu**'nda sunulan yayımlanmamış bildiri gözden geçirilmiş biçimindedir.
2. Yrd. Doç.Dr., Erciyes Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, KAYSERİ. bayramd@erciyes.edu.tr
3. Konuyla ilgili çalışmalar hk. bilgi için bkz.: Schimmel, 2000, Durbilmez, 2005: 1-22; Durbilmez, 2007: a: 177-190, Durbilmez 2007b: 113-126, Durbilmez 2008: 340-352.
4. Schimmel'e göre; “Zuni, Dakota ve Siular dahil olmak üzere Kuzey Amerikan Kızılderililerinin bir kısmı 4'ü, kendi sistemlerinin temelini oluşturan sayı olarak kabul ederler. Dört katlı yinelemeleri, insan yaşamının dört katlı bölünüşünü , 4 hayvan sınıfını, gök cisimlerinin dörtlü gruplar halinde sınıflandırılışını biliyorlardı.” (Schimmel, 2000: 111).
5. Yönler göre belirlenmiş renkler Hun Türklerinde ve Gök-türklerde biraz farklı ele alınmaktadır. Sözelimi; Hun Türklerinde kuzey kara, güney al, doğu kır (=boz), batı ak olarak düşünölmüştür. Gök-türklerde ise kuzey yağız (=koyun), güney doru (=koyun boz), doğu kır boz, batı ak olarak nitelendirilmiştir (Nerimanoğlu, 1996:72.; Çoruhlu, 2002: 181). Türkiye'nin etrafındaki denizlerin adlandırılması da tesadüfî değildir: Kuzeyde Karadeniz, güneyde Kızıldeniz, batıda Ege Denizi (=Akdeniz) vardır (Gabain, 1968: 110).
6. Uygur Türklerinde de kuzey kara yılan, güney kızıl saksagan, doğu mavi ya da yeşil ejderha, batı ak pars ile birlikte düşünölmüştür (Gabain, 1968: 109.; Çoruhlu, 2002: 181).
7. Peştemalin dört köşe bükülmesi; dört pîre, dört tekbîre, dört halifeye, dört kitaba ve dört yakın meleğe işaretir (Arslanoğlu, 1997: 25)
8. Seyyid Hüseyin Fütüvvet-nâmesinde Çâr-pîr ile ilgili şu soru ve cevabı vardır: “Eğer aydırlarsa kim kardeş tutmağın sendi kimdendür? Cevabı oldur kim: 1. Âdem'den, 2. Nuh'dan, 3. İbrahim'den, 4. Muhammed Mustafa'dan. (Gölpınarlı, 1955-1956:115.; Torun, 1998: 239)
9. Dört büyük meleğin fütüvvet geleneğindeki yeri ve önemi büyüktür. Fütüvvet geleneğinin bu dört melek aracılığıyla peygamberlere, onlardan da insanlara ulaştığına inanılır (Torun, 1998:259).

BU DÜNYADA GÜLEMEDİM

Suçum nedir bilemedim
Bireyliğe eremedim
Şah Hüseyin sevmeyince

Haktan emir olmayınca
Vakti saat gelmeyince
Kerbela'yı unutmam
Bu can tenden çıkmayınca

Ayık Hoca